

S A Y I ' 11 • 2 0 0 4

İslâm
Araştırmaları
Dergisi

TURKISH JOURNAL OF ISLAMIC STUDIES

Comparing Religions Through Law

Jacob Neusner and Tamara Sonn

London: Routledge 1999. 262 sayfa.

Kitabın müelliflerinden Jacob Neusner 1932 doğumlu Amerikalı muhafazakâr bir Yahudi'dir. Teoloji üzerine yaptığı yüksek öğrenimini Amerika ve İsrail'de tamamlamıştır. Yahudi teolojisi, hukuku ve tarihi üzerine 100'den fazla tercüme ve telif eseri bulunmakla beraber, antik dönem Yahudiliği ve Tevrat araştırmaları metodolojisi üzerine de çok sayıda çalışması vardır. Yazar mukayeseli din araştırmaları alanı ile de ilgilenmiş, Yahudiliği; Hıristiyanlık, İslâm ve Budizm ile mukayese eden üç kitap telif etmiş, bu alanla ilgili 12 eserin de editörlüğünü yapmıştır.¹ Kitabın diğer müellifi Tamara Sonn ise yüksek öğrenimini felsefe üzerine tamamlamıştır. Akademik çalışmalarını "İslâm düşünce tarihi" ve "günümüz dünyasında İslâm" konuları üzerinde yapmaktadır.²

Kitap sekiz ana bölümden oluşmaktadır: "İslâm ve Yahudiliği Aynı Bağlamda Mukayese Etmek" başlıklı ilk bölümde, yazarlar dinleri mukayese etmenin maksadını, gereğini, metodunu ve sınırlarını ortaya koymaya çalışmışlardır. Müelliflere göre bir dini tanımak demek onun mantığını, yapısını ve temel kaidelerini kendi bütünlüğü içinde kavramak demektir. İki dini birlikte ele almak ise, iki ayrı bütünü birbiriyle alâkalı ve tutarlı kategoriler inşa ederek vakıyı çarpıtmaksızın mukayese etmek, birbirleriyle kesiştikleri ve ayrıldıkları noktaları göstermekle mümkün olabilir. Yazarlar dinleri geçmiş kültürler üzerine inşa edilmiş yapılar olarak tasvir eden ve günümüz akademik araştırmalarında hâlâ revaçta olan çalışmaların yetersizliğine işaretle, her dinin kendine has bir dünya görüşü, hayat tarzı ve bir toplum teorisi olduğunu ve bunun kendine has tasvir, tahlil ve yorum yöntemi gerektirdiğini belirtmektedir.

Müellifler İslâmiyet'i ve Yahudiliği mukayese etmek için neden hukuk alanını seçtikleri sorusuna, tektanrı dinler arasında İslâmiyet'in ve Yahudiliğin yerini tespit ederek cevap vermektedir: Tektanrı dinler, birçok şeyi bir sebebe dayanarak açıklar; bu yönüyle ortaklırlar. Ancak İslâmiyet'in ve Yahudiliğin ortak yönü, Tanrı'nın peygamberlerine kelime kelime vahiy gönderdiği, vahyin ortaya koyduğu normların ise bütün din müntesipleri için bağlayıcı ve toplumu düzenleyici olduğu inancıdır. Yahudilikte ve İslâmiyet'te şeriat gündelik hayatın ayrıntılarını olduğu kadar, toplum hayatını da ilâhî iradeye uygun olarak tanzim etmenin vazgeçilmez yoludur. Hıristiyanlıkta bireysel ve toplumsal hayatta düzenleyici rolü Kilise üstlendiği için, Hıristiyan teolojisi açısından hukukun vazgeçilmez bir müessese olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir.

¹ Ayrıntılı bilgi için bk. <http://www.neusner.com>

² Bk. <http://www.islam-democracy.org/index.asp>

Kitapta gerek teorik gerekse pratik anlamda, zaman içerisinde dinlerin birçok yorumunun ortaya çıktığından hareketle, iki dini mukayese ederken hangi yorumun esas alınacağı sorusu gündeme getirilmektedir. Tarih içinde ortaya çıkan bütün Yahudi ekolleri, görüş ayrılıklarına rağmen, din hakkında yaptıkları yorumları Tevrat'a dayandırmaktadır. Bununla beraber Mabel döneminden bugüne kadar gelen Yahudi ekollerinin önemli bir kısmı Tevrat metnini, hahamların üzerine yaptığı yorumlarla bir bütün olarak ele almakta, ikisini birlikte normatif kaynak kabul etmektedir. İslâm'da ise Kur'ân-ı Kerîm ve Hz. Muhammed'in vefatından sonra tedvin edilmiş haliyle sünnet, gerek Sünnî gerek Şîî inancında hukuka kaynak kabul edilmiş, dört büyük Sünnî fıkıh ekolü, bu kaynaklar etrafında şekillenmiştir. Yazarlar buradan yola çıkarak iki dinin de geçmişten günümüze müntesiplerinin geniş kabulüne mazhar olan klasik kaynak ve metod anlayışlarını esas aldıklarını belirtmektedir. Bunun yanı sıra, iki dinin hukukî yapılarını teorik ve entelektüel seviyede mukayese ettiklerini, tarih içerisinde toplumların hayatlarına yansıyan yönlerini nazarı itibara almadıklarını da ifade etmektedirler.

Kitapta gündeme getirilen sorulardan birisi de, iki dinî hukuk sisteminin hangi bağlamda ve hangi ölçüye göre mukayese edileceğidir. Müellifler her dinin kendisini Tanrı'ya ulaştırın yegâne yol olarak gördüğüne ve tarih boyunca dinler/din müntesipleri arasındaki ilişkilerin eşit seviyede cereyan etmediğine dikkat çekerek bu sorunun böyle bir çalışmanın can alıcı noktası olduğunu belirtmektedir. Onlara göre her iki din hakkında eldeki veriler üzerine ilk başta: a) Hukuka temel teşkil eden bağlayıcı kaynaklar. b) Hukuku formüle ederken kullanılan entelektüel yöntemler. c) Hukukun işleyişini sağlayan müesseseler. d) Bu müesseseleri yürüten şahıslar olmak üzere dördü basit bir tasnif yapılabilir. Nitekim kitabın dört bölümü (s. 18-152) bu tasnif üzerine yazılmış ve böylelikle iki hukuk sisteminin temel yapısı ve aralarındaki benzerlikler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ancak farklılıklar ayrıntıda görülebildiği için, müelliflere göre ayrıntıların ortaya koyabilecek başka kategorilere de ihtiyaç duyulmaktadır.

Gerek Yahudiliğin gerekse İslâmiyet'in ele aldığı meselelere bakacak olursak, her iki dinî/hukukî sistemin belli zamanlara tahsis edilmiş namaz, oruç gibi vecibelerde ortak olduğu görülmektedir. Her iki din de belli yiyeceklerin yenmesini yasaklamış, bazı beşerî halleri ibadet etmeye ve/veya cinsel ilişkiye mâni mânevî kirlilik hali olarak değerlendirmiştir. Cinsler arası ilişkilerin kurala bağlanması ve aile hayatının hem hukukî hem de taabbüdî yönleriyle düzenlenmiş olması da iki din arasındaki ortak yönlerdendir. Bazı vecibeler her iki dinde ortak olmakla beraber, yaklaşımları farklıdır. Meselâ kurban vecibesi:

İslâmîyet'te herkes tarafından ve her yerde yerine getirilebilirken, Yahudilikte sadece Mabet'e has ve Mabet görevlileri vasıtasıyla yerine getirilebilecek bir vecibedir. Müellifler bu gibi ortak vecibeler mukayese edilirken aralarında ki farklılığa işaret edilmesi gerektiğini belirtmektedirler.

Bazı ritüel ve uygulamalar ise bir dinde olup diğer dinde olmadığı halde, aralarındaki bazı ortak yönlerden hareketle aynı kategoride değerlendirilebilir. Meselâ belli bir zaman dilimini iş yapmaksızın ibadete hasretmek (Şabat) Yahudiliğe has bir ibadet şekli olup İslâmîyet'te mukabili bulunmamaktadır. Belli bir zamanda, belli bir yerde ve belli vazifeleri yerine getirme tarzında ibadet ise (hac), İslâmîyet'e mahsus olup, Yahudilikte bulunmamaktadır. Müelliflere göre Şabat ve hac, aralarındaki farklılıklara rağmen, belli bir zaman diliminin kutsal ilân edilmesi bağlamında aynı kategoride değerlendirilebilir. Bu doğrultuda "Farklılıklar" başlıklı altıncı bölüm (s. 153-190), bazı ortak yönleri itibarı ile aynı kategoride ele alınan muhtelif meselelere ayrılmıştır.

Müelliflerin üzerinde hassasiyetle durdukları diğer bir nokta ise, her iki dinde de sadece kendilerine mahsus olup başka dinlerde bulunmayan bazı kategorilerin varlığıdır. Bunlar o din mensuplarının dünyalarını inşa eder, onlara kimlik kazandırır, onların dünyasını hukuk dili ile somutlaştırır. Meselâ vaat edilmiş topraklar (İsrail) anlayışı, Yahudiliğe has bir anlayıştır ve bunun mukabili İslâmîyet'te yoktur. Dolayısıyla ziyaret yeri ve korunmuş bölge (Harem) oluşundan yola çıkarak Mekke-Medine'yi İsrail toprakları ile mukayese etmek doğru netice vermeyecektir. Aynı şekilde "insanlığı ilâhî iradeye boyun eğdirmek için mücadele etmek" anlamına gelen cihâd, Yahudilikte mukabili olmayan bir kavramdır. Bu gibi mukayese edilemez kavramlar, kaynaklardan formal hukuk üretimi ve hukukî müesseselerin işleyişi alanlarında da karşımıza çıkmaktadır. Yazarlar buradan yola çıkarak sufi benzerliklerin her zaman mukayese için yeterli olmadığını, iki dinin ancak kendi bütünlüklerini göz önünde bulunduran ortak kategoriler inşa ederek mukayese edilebileceğini savunmaktadır. Nitekim "Benzeri Olmayan Kategoriler" başlığı altında yer alan yedinci bölüm (s. 191-240), iki dinin sadece kendine has kategorilerine ayrılmıştır.

Kitabın "Sonuç" bölümünde, dinler üzerine yapılacak mukayeseli çalışmaların aktüel değeri üzerinde durulmaktadır: Günümüz dünyasında insanoğlunun dikkati ve bilgi üretme faaliyetleri, Tanrı'nın evrensel mesajının ne olduğunu anlamaya, hayatın alanlarını ona göre tanzim etmeye yönelik değildir. Hem İslâmîyet hem de Yahudilik, dinin sosyal hayattan izole edilmesi problemi ile karşı karşıyadır. Modern dönemde Hıristiyanlık, din/toplum ayırımına kendine göre bir çözüm getirmiştir. Eğer şartlar müsait olursa İslâmîyet ve Yahudilik

de bu problemi aşmak için [seküler ve Hıristiyanî çözümlerin dışında] üçüncü bir yolu ortaya koyacak potansiyelindedir. Yazarlar, dinlerarası diyalogu XXI. yüzyılda bunu gerçekleştirebilmenin zemini olarak görmektedir.

Müelliflerin İslâm'ı ele alırken onu tanımlamak yerine Müslümanların kendi dinlerini nasıl algıladıklarına öncelik vermeleri, esere bilimsel olarak müracaat edilebilir bir hüviyet kazandırmaktadır. Eserde Müslim'in *el-Câmi'u's-Sahih*'i, İmam Muhammed'in *es-Siyeru'l-kebir*'i, İmam Şâfiî'nin *er-Risâle*'si, İmam Mâlik'in *el-Muvatta*'ı, Taberî'nin *Câmi'u'l-beyân*'ı, İbn Teymiye'nin *Mecmûatü'r-resâil*'i gibi klasik İslâmî metinlerin İngilizce tercümelerine sıkça müracaat edildiği gibi; Bernard Lewis, Wael b. Hallaq, Fazlurrahman, Norman Calder, N. J. Coulson gibi günümüz yazarlarının gerek yorumlarından gerekse klasik kaynaklardan yaptıkları alıntılardan da yararlanması, yazarların -genelde oryantalistlerin oluşturduğu çerçevede de olsa- Müslümanların kaynaklarından istifade etme konusunda ciddi emek sarf ettiklerini göstermektedir. Ancak bu kaynakları kendi dilinden okuyup anlama şansına sahip olmayışlarının, onlara nüfuz edebilme noktasında bir dezavantaj olduğu söylenebilir.

Yazarların ele aldıkları İslâmî kaynaklardan sadece bilgi ve yorum elde etme noktasında istifade ettiklerine bakılacak olursa, başta fıkıh usulü olmak üzere, İslâmî ilimlerin eğitimini almamış olmaları, önlerindeki açmazlardan biri olarak görünmektedir. Müelliflerin İslâm fikhının kaynak ve metodolojisine dışarıdan bakıyor olmaları, iki hukuk sisteminin farklılıklarının ortaya çıkmasını zorlaştırmaktadır. Nitekim sözlü şeriat ile sünnetin eşit kategoride değerlendirilmesi ve aradaki farklılığa sadece Yahudi sözlü şeriatındaki tartışmaların tarih üstü, fıkhıdaki tartışmaların ise tarihsel olduğu noktasında işaret edilmesi (s. 59), buna örnek olarak gösterilebilir. Hahamların ve fakihlerin kaynak ve yöntem farklılıklarının iki hukuk sistemine nasıl yansıdığı konusuna bu çalışmada neredeyse hiç temas edilmemesi de, yazarların İslâmî disiplinlere yabancılığının bir sonucu olsa gerektir.

Olumlu ve olumsuz yönleri birlikte düşünüldüğünde, Neusner ve Sonn'ın kaleme aldığı bu eserin, dinler üzerine yapılacak interdisipliner çalışmalar için önemli ilmî katkılarda bulunacağı görülmektedir. Ancak araştırmacıların inceleme konusu olarak seçtikleri alanların kaynaklarını, o alanların klasik yöntemleri ile okuyacak donanıma sahip olmaları ile bu konuda daha ciddi mesafelerin kaydedilebileceği kanaatindeyiz.

Fatma Yüksel